

We zouden moeten onderzoeken wat een participerende observant werkelijk doet. Waarschijnlijk doet een participerende observant meer dan zijn naam suggereert. En als dat al niet het geval is, kan de methode worden gecombineerd met andere, zoals het afnemen van interviews en de registratie van beeld en geluid.

Literatuur

- Baruch, G.** (1981) Moral tales: parents' stories of encounters with the health profession. *Sociology of Health and Illness*, 3, 3, 275-296.
- Boeije, H.** (1999) Droeve en tragische verhalen in open interviews. *KWALON-10*, jrg. 4, p. 4-6
- de Boer, F.** (1999) 'Open' interviews en de geharnaste werkelijkheid. *KWALON-10*, jrg. 4, p. 13-16
- Burgers, J. en G. Engbersen** (red.) (1999), *De ongekende stad 1: illegale vreemdelingen in Rotterdam*, Amsterdam: Boom.
- Corbin, J. en A. Strauss** (1988) *Unending work and care; managing chronic illness at home*. San Francisco/London: Jossey-Bass
- Engbersen, G.** (1990), *Publieke bijstandsgeheimen*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Engbersen, G., J. van der Leun, R. Staring en J. Kehla** (1999), *De ongekende stad 2: Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*. Amsterdam: Boom.
- Houtkoop-Steenstra, H.** (1999), De interactionele constructie van rooskleurige werkelijkheden. *KWALON-10*, jrg. 4, p. 10-12
- Nijhof, G.** (1999) 'Openheid' en datakwaliteit in kwalitatief sociologisch onderzoek. *KWALON-10*, jrg. 4, p. 3-12
- Perry, S.** (1994) *Living with Multiple Sclerosis*. Aldershot: Avebury
- Pool, R.** (1994) *Dialogue and the interpretation of illness conversations in a Cameroon village*. Oxford/Providence: Berg
- San, M. van** (1998), *Delinquent gedrag van Curaçaose jongeren in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Swaan, A. de** (1982) Het medisch regiem (II): de orde van het kankerziekenhuis. In zijn: *De mens is de mens een zorg; opstellen 1971-1981*. Amsterdam: Meulenhoff, 161-207
- The, A-M. en T. Hak** (1999), Niet interviewen maar participeren. *KWALON-10*, jrg. 4, p. 6-13
- The, A-M.** (1999) *Palliatieve behandeling en communicatie. Een onderzoek naar het optimisme op herstel van longkankerpatiënten*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
- Wolfe, P. de** (1996) A world without illness? The 'thinking away' of the chronically sick. In: A. Perry (ed.) *Sociology: insights in health care*. London: Arnold, 107-132

Interviewen én participeren

Hennie Boeije

Stel dat een onderzoeker wil bestuderen op welke wijze medewerkers in ziekenhuizen omgaan met vragen naar levensbeëindiging en hoe verschillende betrokkenen de huidige handelingspraktijk ervaren. De kans dat hij zal kiezen voor participerende observatie is groot. Het gaat im-

mers om een institutionele context met veel betrokkenen die er verschillende visies op na zullen houden en bovendien met elkaar interacteren. Een andere onderzoeker is geïnteresseerd in de ervaringen van leerling verpleegkundigen met hun opleiding. Het is waarschijnlijk dat de onderzoeker nu kiest voor interviews. Er is sprake van een minder ingewikkelde situatie en de inleving hoeft niet 'tot op het bot' te gaan.

The en Hak (1999) zouden het hier niet mee eens zijn. In hun artikel 'Niet interviewen maar participeren' in KWALON-11 stellen zij dat participerende observatie altijd boven interviewen verkozen moet worden. Het is niet duidelijk waarop deze conclusie precies slaat, omdat zij niet aangeven wat ze onder interviewen en participerende observatie verstaan. Klaarblijkelijk zien zij deze twee als onderzoeksstrategieën waartussen gekozen moet worden. Ik beschouw ze als methoden van dataverzameling die binnen een onderzoeksstrategie, veldonderzoek, toegepast en gecombineerd kunnen worden.

De keuze voor participerende observatie wordt in handboeken meestal onderbouwd met het argument dat de onderzoeker kan meevoelen en meeleven met de personen die hij of zij onderzoekt. De boeiende voorbeelden uit de studie van Anne-Mei The naar informatie, hoop en optimisme bij mensen met longkanker die zijn opgenomen in het ziekenhuis, laten zien wat de handboeken bedoelen (The 1999). De eigen ervaringen van Anne-Mei met 'medicalisering', 'verdringing van slecht nieuws' en 'hoop en optimisme' laten zien wat meevoelen en beleven inhoudt en ze illustreren de waarde van deze ervaringen voor de dataverzameling.

Het is niet de eerste keer dat interviewen wordt vergeleken met participerende observatie.

Becker en Geer schreven in 1969 een artikel met de titel '*Participant observation and interviewing: a comparison*'. Volgens hen is participerende observatie de meest volledige manier van sociologische dataverzameling, die daarom dienst kan doen als de gouden standaard. Zij geven duidelijk aan dat ze niet denigrerend willen doen over het interview. Maar de redenen die ze geven om het interview te verkiezen boven participerende observatie zijn dusdanig beperkt dat ze blijkbaar toch niet zo'n hoge pet op hebben van het interview als dataverzamelingsmethode.

De mening van The en Hak komt overeen met die van Becker en Geer: alle vier zijn ze niet verzot op interviewen. Het oordeel van The en Hak is echter scherper. Zij marginaliseren eerst het interview om daarna in te gaan op de enorme voordelen van participerend observeren. De stellingname van The en Hak vind ik veel te algemeen. In sommige situaties kan je niet participerend observeren. Dat heeft niet zoveel te maken met luiheid van de onderzoeker. Het gaat er toch om dat de onderzoeker de juiste middelen kiest om de probleemstelling te beantwoorden. Die keuze wordt onder meer bepaald door geld en middelen. Als een onderzoeker vindt dat participerende observatie de meest adequate methode is, maar dat de mogelijkheden daartoe ontbreken, moet hij of zij voor zichzelf beslissen of dat onderzoek doorgang moet vinden en of op een andere manier zinvolle gegevens kunnen worden verkregen.

De keuze voor een dataverzamelingsmethode hangt ook af van het veld van onderzoek en de vraagstelling. Voor een vraagstelling in de institutionele context van het ziekenhuis, waarin The onderzoek deed, is participerende observatie onontbeerlijk. Maar voor een onderzoek naar individuele ervaringen met bijvoorbeeld een chronische ziekte, het opleidingsaanbod of bijna-dood ervaringen, is participerende observatie niet per se noodzakelijk en kan het ook eigenlijk niet. Bepaalde fenomenen kunnen niet worden geobserveerd en soms krijgen onderzoekers ook geen toegang om ze te observeren; denk aan observaties in gezinssituaties. Wel is het zaak ook in dit soort situaties creatief te zijn in de dataverzameling. Als interviews onvoldoende zijn kunnen ze worden gecombineerd met sorteertaken, vragenlijstjes, enzovoorts. Er lijkt mij dus een con-

structiever uitgangspunt mogelijk dan het naar de hoek verwijzen van het interview als methode van dataverzameling.

Ook betwijfel ik of Anne-Mei en Tony gelijk hebben als ze zeggen dat ze met interviewen een aantal belangrijke onderzoeksbevindingen niet op het spoor zouden zijn gekomen. Zoals het centrale onderwerp van het onderzoek: het onterechte optimisme van mensen met longkanker. Als ze in interviews aan de orde hadden gesteld of er tijden waren geweest waarin de zieke en diens familie hadden gedacht aan genezing, dan hadden ze toch minstens enkele keren moeten horen dat dit het geval was geweest. Met een klein duwtje bleken toehoorders (mensen met kanker, hulpverleners) bij lezingen over dit onderwerp aan te geven dat optimisme en hoop hele belangrijke onderwerpen waren. Als aan artsen was gevraagd hoe patiënten kunnen reageren op de diagnose en de prognose, lijkt het me stug dat geen van hen hun had verteld over het ongelooft en het optimisme.

Eigenlijk denk ik dat Tony en Anne-Mei niet de bedoeling hebben om het interview onder alle omstandigheden te vervangen door participerende observatie. Misschien dat ze 'interviews' geen interviews noemen, alleen omdat ze plaatsvinden gedurende veldonderzoek. Anne-Mei heeft er namelijk wel veel gebruik van gemaakt. Naast participerende observatie heeft ze interviews gedaan van gemiddeld twee uren. Laten we hopen dat deze interviews niet voor niets zijn geweest! Dat zijn ze natuurlijk ook niet, want er wordt veelvuldig uit geciteerd in het boek. Graag zou ik van hen horen hoe zij over de combinatie van beide methoden denken en wat die combinatie in het onderzoek van Anne-Mei heeft opgeleverd.

Ik zou hun bijdrage dan ook veel liever lezen als een pleidooi voor een combinatie van verschillende methoden. Ik ben er een voorstander van om waar mogelijk te participeren in het veld van onderzoek, zie daarvoor ook mijn bijdrage in KWALON-12. Precies om de reden die door The en Hak wordt benadrukt: het meevoelen en mee leven. Anne-Mei heeft zeer kunstig gebruik gemaakt van observaties in het ziekenhuis en een groot deel van haar bevindingen en conclusies zijn op deze observaties gebaseerd. Maar ik verwacht dat door de interviews de analyse is versneld en dat betere interpretaties mogelijk zijn geworden. Het is namelijk vreselijk moeilijk om datgene wat je observeert, te begrijpen zonder dat daarover met betrokkenen kan worden gesproken. Deze vorm van triangulatie ligt ook meer in de lijn van wat Becker en Geer met hun meer gematigde bijdrage naar mijn mening hebben beoogd.

Tot slot wil ik ingaan op de nadelen van participerende observatie. Dit heeft te maken met het specifieke voorbeeld dat is gebruikt in de bijdrage van Anne-Mei en Tony. Anne-Mei heeft gekozen voor verregerende participatie en voor grote betrokkenheid bij haar onderwerp van onderzoek. Over deze keuzen zeggen de auteurs verder niets, maar het heeft wel gevolgen voor het oordeel over de geldigheid van de gegevens die worden verzameld en het heeft ook consequenties voor de afweging die onderzoekers maken tussen participerende observatie en interviewen. Ten eerste lijkt een veldwerker niet 'dieper' te kunnen gaan dan de onderzoekster tijdens haar veldwerk is gegaan. Wat dat betreft zouden we kunnen concluderen dat het onderste uit de kan is gehaald met de methode van participerende observatie. Maar deze medaille heeft ook een andere kant. Ten eerste is het onderzoek zeer gebonden aan deze onderzoekster. Niet iedereen kan dit of zou dit emotioneel hebben aangekund. Ten tweede wordt door The en Hak geen opmerking gemaakt over de reactiviteit, de verandering van het veld die door haar inbreng heeft plaatsgevonden, noch over *going native*. Een grote betrokkenheid kan het nemen van afstand die benodigd is bij de analyse in de weg staan.

Juist het interview kan hier een goed tegenwicht bieden. Zoals Anne-Mei en Tony zelf bena-

drukken kan
pensatie var
bij triangula

Literatuur

Becker, H.S.

McCall, G.J.

ding MA: Ad

Boeije, Henn

22-25.

The, Anne-M

misme op hers

The, Anne-M

6-13.

Met dank aan I

Denken en Een reactie

Inge Varekam

Noem een willek
gebaseerd is op p
Goffman (1968),
Anne-Mei The er
tatieve onderzoek
Hun argument is
schijnselen dan pa

De argumenten va

Aan de hand van T
genezing, laten Th
waard is en welke
zijn. Hun betoog sp

1. Het ontdekken va

The en Hak stellen c
lijke vraagstelling ir
je als onderzoeker t
die bij mij een tweet
Ik denk dat de uitein
gin vastligt, vooral al

drukken kan in het interview meer afstand worden bewaard. Ook vanuit het oogpunt van compensatie van beperkingen of zelfs nadelen van participerende observatie, zou ik dus uitkomen bij triangulatie van methoden. En uiteindelijk is goed interviewen ook participeren.

Literatuur

Becker, H.S. en B. Geer (1969) Participant observation and interviewing: A comparison. In: McCall, G.J. en J.L. Simmons (ed.), *Issues in participant observation. A text and reader*. Reading MA: Addison-Wesley 322-331.

Boeije, Hennie (1999) Een vakantie met mensen met MS en hun partners. *KWALON-12*, jrg. 4, 22-25.

The, Anne-Mei (1999) *Palliatieve behandeling en communicatie. Een onderzoek naar het optimisme op herstel van longkankerpatiënten*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

The, Anne-Mei en Tony Hak (1999) Niet interviewen maar participeren. *KWALON-12*, jrg. 4, 6-13.

Met dank aan Fred Wester voor commentaar op de eerste versie.

Denken en doen, interviewen of participeren? Een reactie op The en Hak.

Inge Varekamp

Noem een willekeurig klassiek medisch-sociologisch onderzoek en je hebt goede kans dat het gebaseerd is op participerende observatie. Ik denk bijvoorbeeld meteen aan *Asylums* van Erving Goffman (1968), of *Awareness of dying* van Barney Glaser en Anselm Strauss (1966).

Anne-Mei The en Tony Hak verkondigen dan ook in *KWALON-11* dat er binnen het kwalitatieve onderzoek meer participerende observatie moet gebeuren en minder interviewonderzoek. Hun argument is dat het kwalitatieve interview minder valide data oplevert over sociale verschijnselen dan participerende observatie. Dat gaat me te ver.

De argumenten van The en Hak.

Aan de hand van The's onderzoek naar het ontrechte optimisme van kankerpatiënten over hun genezing, laten The en Hak zien wat de methode van participerende observatie volgens hen waard is en welke inzichten wél met deze methode en niet met interviews te verkrijgen zouden zijn. Hun betoog spitst zich op drie punten toe.

1. Het ontdekken van de vraagstelling

The en Hak stellen dat één van de basisprincipes van de kwalitatieve methode is dat de uiteindelijke vraagstelling in het onderzoek zelf ontdekt wordt. Dit zou het best kunnen gebeuren door je als onderzoeker te engageren, en wel middels participerende observatie. Het is een stelling die bij mij een tweetal reacties oproept.

Ik denk dat de uiteindelijke vraagstelling, zeker bij opdrachtonderzoek, dikwijls al vanaf het begin vastligt, vooral als de opdrachtgever van tevoren goed heeft nagedacht. Niettemin zal bij een